

чна машина, яка не здатна нічого створити сама, а може тільки підкорювати, бо ж і виникає вона як знаряддя поневолення. Жадання влади призводить до невдоволення світом, до бунту проти законів Творця, передусім проти смертності [Толкін Дж Р. Р. Письма / Дж. Р. Толкін . – М. : Эксмо, 2004. – С. 226-227].

Проте не слід думати, що Толкін був абсолютним противником прогресу, навпаки уся його міфотворчість свідчить про те, що між добром і злом не має чіткої, заданої наперед межі. В основу історії Арди покладено міф про Атлантиду. Сама цей сюжет бачиться Толкіну найбільш важливим, незалежно від його істинної історичності чи нереальності. Загибель Нуменора – це падіння Атлантиди. Символічне тлумачення якраз тієї ідеї, що поступ зупинити неможливо. Ельфи, які спробували змінити хід історії, запобігти будь-яким змінам, перетворити Середзем'я, плінне й смертне, на статичний сад, у якому б вони, безсмертні, могли вічно бути "художниками", зазнали краху. Толкін був проти спроб "бальзамування" історії у будь-якому світі: чи то в реальному, чи то в літературно-міфологічному [Там само, С. 294].

Слід зазначити, що образ текстуального спадку справжнього історичного Середньовіччя так само інтерпретувався Толкіном в особливий спосіб. У збірці "Чудовиська й критики та інші статті" (1983), що об'єднала наукові статті й тексти лекцій, створені в різний час, можемо спостерігати Толкіна – апологета середньовічного епосу. Ессе "Беовульф: чудовиська й критики" відкриває іронічного науковця, який не визнає авторитетів, відстоюючи велич "героїко-елегічної поеми" про Беовульфа, доводячи її сюжетну цілісність і лінгвістичну стрункість, всупереч літературознавцям, що аналізували твір зверхньо-поблажливо, звинувачуючи середньовічного автора в тому, що він занепастив історичну хроніку міфічними чудовиськами [Толкін Дж. Р. Р. Чудовища и критики. – М. : АСТ, 2008. – С. 8-40]. У статті "Сер Гавейн і Зелений Лицар" Толкін так само захищає твір від надміру прискіпливих критиків, аналізуючи поему не тільки через призму конфлікту куртуазних і християнських цінностей, а й через морально-психологічний вибір героя [Там само, С. 57-85]. Есе "Про чарівні казки" сам Толкін вважав надзвичайно важливою працею. На його думку, між чарівною казкою й історичною хронікою існує міцний зв'язок. Казка так само намагається співістити істину, а тому не має розглядатися як твір, написаний виключно для дітей [Там само, С. 86-129].

В. М. Терлецький, канд. філос. наук, НДІУ, Київ
terletsky.vm@gmail.com

УЯВЛЕННЯ ПРО ЧАС У РАНЬОГРЕЦЬКІЙ ДУМЦІ

Певно, не потребує особливого доведення теза, що питання про час, про сутність цього загадкового феномену, віддавна було і досі залиша-

ється одним із найскладніших питань не лише філософії й науки, а також історії, теології, літератури та й загалом культури. Водночас не викликає сумнівів теза, що значення античних витоків і перших спроб рефлексії над проблематикою часу не вичерпується суто історичним, немов антикварним, вивченням їх серед вузького кола фахівців. Адже в них були не лише вперше окреслені контури самого цього феномена, а й розроблені певні підходи і способи для його пояснення, причому останнє вирізнялося прагненням до використання раціональних аргументів і універсальних понять.

Перший теоретично оформлений погляд на природу і сутність часу ми знаходимо у Платоновому "Тімеї", де час постає "рухомих образом вічності", що вплетений в числовий ряд і водночас "перебуває в єдиному" (Тім. 37с). У подальшому розгортанні часової проблематики акценти періодично змінювалися. Якщо для Аристотеля час виявляється якнайтісніше пов'язаним із рухом, що відображено у його дефініції часу як "числа руху відносно попереднього і наступного" (Phys. IV, 219b 1-2), то Плотін щоразу виявляє метафізичне підґрунтя часу в контексті вчення про гіпостазі і вічність як характеристику ноєматичного світу (Enn. III, 7). Певна психологізація часу, що властива була Плотіну, досягає своєї кульмінації в уявленні суб'єктивної складової в Августиновому аналізі поняття часу з дотриманням принципу креаціонізму (Conf. XI.14 sqq.).

Значущість "Тімею" Платона складно переоцінити. На переконання Г.Г.Гадамера, цей діалог узагалі став "вихідним пунктом всіх пізніших філософських аналізів часу" [Gadamer H.G., Die Zeitanschauung des Abendlandes // Gadamer H.G., Gesammelte Werke. – Tübingen: Mohr, 1987. – Bd. 4. – S. 124]. На думку К. Глой, у Платона ми можемо знайти такі визначення часу, які певним чином випереджають відоме розрізнення двох серій часу Дж. Мак-Тарґарта [Gloy K. Philosophiegeschichte der Zeit. – München: Fink, 2008. – S. 54]. Відомо фреска Рафаеля "Афінська школа", де Платон у лівій руці тримає саме "Тімеї", красномовно засвідчує цінність діалогу та викладених у ньому поглядів для європейської цивілізації.

Хоча слід визнати, що перед Платоном існувала досить тривала традиція філософування, в якій міркування про час і часову тематику займали далеко не останнє місце. Звісно, не всі досократівські мислителі в своїй творчості безпосередньо зверталися до неї. Але і у фрагменті Анаксимандра, де поетичними словами описана постійна зміна всього сущого "згідно з порядком часу" (DK12 B1), і в пітагорійців, які вбачали час у небесній "сфері", тобто в "сфері, що охоплює" (DK58 B33), і в низці фрагментів Геракліта, де стверджується "вічність космосу", а світовий процес зображений як періодичний процес народження і загибелі світу (DK22 B30, B31), і у Парменіда, який для характеристики сущого наводить низку атемпоральних "атрибутив": "ненароджене", "непоручне", "без минулого і майбутнього", "сукупне, єдине, неперервне" (DK28 B8.3-6) – в усіх цих філософів ми натрапляємо на своєрідне розуміння часу та його функції в поясненні світобудови.

Час у старогрецькій мові зазвичай позначався словом ὁ χρόνος, яке ми подибуємо і в творах античних класиків (Платон, Аристотель, Плотін), і в творчості досократиків. Утім у старогрецькій мові було ще два слова на позначення часу і низки різноманітних темпоральних відношень. На підставі досить авторитетних етимологічних видань (Frisk H. Griechisches Etymologisches Wörterbuch. – Heidelberg: C. Winter, 1960-1972. Bd.I-III, 938, 1154, 312 S.; Beekes R. Etymological Dictionary of Greek. – Leiden – Boston: Brill, 2010. – Vol. I. – XLVIII, 1808 p.) можна виокремити такі їхні значення: 1) ὁ χρόνος – найзагальніше позначення часу, певний відтинок часу; 2) ὁ αἰών – життя, час життя, вік, довготривалий час, вічність; 3) ὁ καιρός – слухна міра, вирішальний момент, підхожа мить, нагода.

Таку семантичну розмаїтість варто враховувати при аналізі старогрецького трактування часу і, особливо, при інтерпретації досократівських мислителів. Адже інколи у певного автора ми не знайдемо навіть самого слова "час" (ὁ χρόνος), але при цьому він описує якісь процеси чи явища, що мають темпоральний зміст. Такий стан справ трапляється у Геракліта, який взагалі не вживає слова ὁ χρόνος, однак виразно послуговується іншими словами: "завжди" (ἀεί) і "вік" (αἰών). Ця ж значеннева палітра вагома і для адекватного тлумачення творів високої класики.

У філософському осмисленні феномену часу неабияку роль відіграла специфіка сприйняття часу більш ранньої доби. Мабуть, загальним місцем на сьогодні стало переконання, що грецькій культурі (як й іншим стародавнім культурам) аж до часів Платона і Аристотеля були властиві періодичність і циклічність в уявленні часу [Gadamer H.G., op. c., S. 123; Gloy K., op. c., S. 16]. І справді, в численних пасажах різних мислителів ми знайдемо саме таку засадничу рису, яка відбиває періодичне повторення або постійне народження наново ритміки космосу, природних процесів, життя людини тощо. А проте не меншу роль при цьому відіграють також інші чинники, які нерідко залишаються поза увагою дослідників. Насамперед варто відзначити ототожнення часу (χρόνος) із міфічним богом Кроносом (Κρόνος), що з'явилося досить рані. Ці слова, справді, близькі за звучанням, а змістовно вони репрезентують певне відчуття часу, оскільки образ Кроносу, який пожирає своїх дітей, натякає на таку питому рису часу, як невпинна зміна, постійне творення і руйнування. І хоча з погляду сучасної науки таке ототожнення дуже проблематичне, однак під впливом вчення орфіків, за яким саме Chronos, який "ніколи не старіє", є єдиним першоджерелом світобудови (DK 1, B12), воно істотно позначилося на сприйнятті часу. Крім того, певну вагу мали і сентенції про час Семи мудреців, зокрема, за свідченням Діогена Лаертського, на питання "Що благодатно?" Піттак відповів "Час" (χρόνος), "Що приховано?" – "Майбутнє". (DL I, 77-78). Нарешті, у філософському тлумаченні часу по-своєму віддзеркалилися образи Хроносу, що були закарбовані в старогрецькій літературі, зокрема, в ліриці Піндара, де час (χρόνος) називається "отцем усього" (ὁ πάντων πατήρ) (Ol., 2.17), та в грецькій трагедії,

де часові підпорядковано все суще, крім богів, а інколи і він сам іменується богом, що проникає всюди (Софокл, Електра, 179).

Отже, лише якомога повне врахування всіх таких факторів, що сформувалися в ранньогрецькій культурі, може забезпечити належне розуміння своєрідності уявлення про час в філософській думці пізнішої доби.

***T. V. Trush, Candidate of Philosophical Sciences,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
tv73trush@gmail.com***

THE ROLE OF FAITH AND MIND IN PHILOSOPHICAL AND POLITICAL POINT OF VIEW OF MARSILIUS OF PADUA

Little is known about life of a medieval thinker Marsilius of Padua. Marsilius's family belonged to the famous kin of Maynardino and was one of the most respected in Padua. Marsilius's father served as a university notary. Although the University of Padua could not compete with glory of the University of Bologna or Paris, the University of Padua developed its own philosophical school in the XIII century which was based on the study of works by great ancient thinkers. Townspeople nicknamed him "a great connoisseur of philosophy". Besides Marsilius received a good medical education and experience of a medical practitioner. He was a military man, studied theology and principles of natural science and physics. During his travels as a young man Marsilius got acquainted with Italian politicians of the late XIII and early XIV centuries. It played a decisive role in forming his views, political positions and character. The German historian Riezler pointed out that the future rebel experienced himself in different fields. Because such a free and courageous mind could not go out of an isolated study. Marsilius was ordained into a catholic priest in 1318. In 1311 the thinker became a teacher of "liberal arts" at the University of Paris.

A tract "Defensor pacis" made Marcilius of Padua quickly famous in many countries of Western Europe. It was created as a response to urgent problems of social and political life. While being in Avignon, Marcilius becomes closely acquainted with the customs of Catholic elite which were dramatically different from the way of life of Christ and gospel commandments of apostles. It formed a critical attitude to the ideology of papacy, discouraged the future author of the rebellious tract from a career of priest. At that time the papal Curia is a den of thieves who are involved in trading of spiritual and earthly comforts. The philosopher is indignant at benefit, impudence and love of power of bishops.

Despite the fact that in 1324 Marcilius published anonymously a tract "The Defender of Peace" it becomes popular very quickly and the author of the work had to flee the country. Marsilius of Padua is concerned about two important issues in the political life: firstly – the absence of peace between Pope and secular rulers, especially the German Emperor, and secondly –